

ברכות יעקב-ברכות, נבואה או דבר אחר

אברבנאל בראשית פרשת ויחי פרק מט

. ואמנ' בכוונת אלה המאמרים והברכות דעתי נוטה שיעקב בעת מותו רצה לבאר מאיזה מבניו יצא שבט המלכו' והממשל' בזרעו כי ראה וידע בכח נבואותיו שיתרבה זרעו מאד והיה ראוי שימנו עליהם מנהיג או מלך שוטר ומושל ולפי שלא יפול ביניה' קטטה על מנוי המלך ראה הזקן בשעת מותו לבאר מאיזה שבט מהם תהיה ההנהגה והמלכות ובו מלכים ימלוכו ובעבור זה עשה חפוש וחקירה בכל אחד מבניו כפי טבעו ותכונתו מי הוא הראוי למלכות כי טבע הבנים אשר יולדו להם ראה שיהיה נוטה לטבע האבות ויהיה תמיד המורם מהם כיוצא בהם כי טבע המקור ראוי שימצא במה שיחצב ממנו ולכן מפני הבחינה הזאת זכר בכל א' מבניו פעם תכונותיה' בעצמם ופעם העתיד לבא על זרעם לא לתכלית הברכה ולא לתכלית התוכחה ולא להגיד עתידות ולא לספר מעלתם בארץ כי אם להודיע אם הם ראוי למלכות ולשררה אם לא. והתחיל מראובן כי הוא הבכור ואמר בכורי אתה ר"ל אמת שאתה הוא הבכור בבני והיית כחי וראשית אוני לפי שנוולדת בבחורותי בהיותי במבחר כחי ומפני זה יתר שאת ויתר עז ר"ל שהיה ראוי להיות לך יתרון במעלה ושאת כי שאת הוא לשון מעלה. וגם היה ראוי שיהיה אותו השאת עז כלומר שאת ויתרון עצום מאד במלכות והוא מלשון ויתן עז למלכו האמנם מפני שהיית פחו כמים קל הדעת בלתי מיושב השכל לכן אל תותר שאינך ראוי ליתרון ומעלה על אחיך. שכמו שכתב הרמב"ן נתכוון ראובן לפסול את בלהה מאביו כדי שלא תלד עוד בנים ותתמעט בכורתו על כן אמר לו שהיה זה פחיוזת וקלות הדעת שחשב להרויח ולא ימשך לו ממנו יתרון. ובזה גלה לו הנביא שראובן לא יהיה בכור לענין המעלה והמלכות. ואפשר שרמז ג"כ בזה למה שחטאו בני ראובן אח"כ לקחת בפחיוזתם לנחלה הארץ אשר מעבר הירדן ולא הבינו לאחרייתם. הנה יצא מזה שלא היה ראובן ראוי למלכות לא מפאת תכונתו בעצמו ולא מפאת טבע בניו ותכונותיהם וכבר רמז מר"ע גם כן בברכותיו דבר מזה שאמ' יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר כי הנה התפלל עליו שלא ימות לפי שלקח נחלתו מעבר לירדן במקום סכנה ואחר זה עשה חקירה בשמעון שנוולד אחרי ראובן ובלוי שנוולד אחרי שמעון ושתף שניהם יחד לפי שהסבה אשר זכר בשניה' והיא אחת שוה ומתדמ' והוא אמרו שמעון ולוי אחים כלי חמס מכירותיה'... אלא עקרו שור ר"ל את העיר כלה כדי לגזול קנינה כי היו כלי חמס מכרותיה' ושור הוא לשון חומה ר"ל חומת העיר וענינו שהשחיתו העיר ההוא מעיקר' ערו ערו עד החומ' ויסודותי' לגזול כל אשר בה וחז"ל אמרו שהוכיחם בזה על ענין יוסף ששמעון ולוי הם היו אשר אמרו ועתה לכו ונהרגו ושזוהו אמרו וברצונם עקרו שור שזוהו יוסף. ולכן קלל עברתם וכעסם כי הנה לא קלל את בניו חלילה אבל על כעסם אמר ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה גם אחשוב שהאשימ' לא לבד על מעשה שכם כי אם ג"כ על ענין שטים שהיו העוברים שמעונים וכמ"ש הראב"ע מספרם לעד גם נשיאם וכן האשים את לוי בענין קרחה ועדתו שהיו בני לוי הנקהלים על משה אמר ובקהלם אל תחד כבודי. ולכן אחלקם ביעקב. ר"ל שלא יהיו שמעון ולוי מחוברי' בנחלתם זה לזה גם לשמעון בפרט אחלקם שלא יהיה לזרעו נחלה בפני עצמה אבל תהיה בתוך נחלת שאר השבטי' כדכתיב ויהי נחלת שמעון בתוך נחלת בני יהודה והיו עריה' מחולקו' זו מזו. ועל בני לוי אמר ואפיצם בישראל שהיו מ"ח עיר ומגרשיהם בין גבול ישראל והם ערי מקלט אשר

ללויים שהיו מפוזרות בתוך ארצות כל השבטים. ומזה הוליד הזקן שלא היו שבטי שמעון ולוי ראויים למלכות כיון שהיו כלי חמס מכרותיה' ומלך במשפט יעמיד ארץ והן בצדק ימלוך מלך ולא בחמס. גם שהיה זרעם עתיד להיות מפוזר ומפורד בין שאר השבטי' ואין זה ראוי למלוך. וכבר ישאל שואל למה נענשו כאן דור עשירי לראובן ושמעון ולוי על עון אבותיהם בהיות הבנים צדיקים וטובים וכ"ש בני לוי שנבדלו מבין שאר השבטים לעבוד את עבודת המקדש ולא זכרו כאן יעקב בברכתו אבל התשובה בזה היא שברכות יעקב אלו לא היו ממנו כפי רצונו כי אם היה כן היה נותן הממלכה ליוסף כי אותו אהב יותר מיהודה וגם היה נותן אותה לבנימן כי בן זקונים הוא לו יותר מיהודה

(ח) יהודה אתה יודוך אחיך עד זבולון לחוף ימים ישכון. אחרי אשר עשה חקירתו) לענין המלכו' וההנהג' בראובן ושמעון ולוי זכר בנו הרביעי יהודה ואמר שבאמת כפי עניניו ותכונותיו לו נאה האדנות וראה בבניו לו מלך. וזהו יהודה אתה יודוך אחיך ר"ל הנה ראיתי בך בני יהודה ד' סבו' שמפאת' לך תאות המלוכ' על אחיך. הא' שיוודו במעלתך אחיך כי הנה עם היות שהאנשי' יותר מקנאים במעלת אחיהם משהם מקנאי' בזרי' ובנכרי' לפי שמפני האחוה יראה להם שהיה ראוי שיהיו שוים. הנה אחי יהודה כלם היו נכנעי' אליו ומודים בממשלתו וזהו אתה יודוך אחיך כי לא היו מקנאי' בו כמו שקנאו ביוסף. והב' שאתה תהיה מצליח במלחמו' ולכן לך יאות ללחום מלחמו' י"י ועל זה אמר ידך בעורף אויביך ר"ל שכל אויביך ינוסו מפניך ויפנו לך עורף ואתה תרדוף אחריהם ותשיגם וזהו ידך בעורף אויביך. ובעבור זה ישתחוו לך בני אביך. לא לבד בני אמך. אבל גם בני אביך מכל נשיו ישתחוו לך כי רוב בני אדם משתחווים לשרי הצבא בהיותם לוחמים מלחמותיהם. והג' גור אריה יהודה מטרף בני עלית ר"ל יהודה אתה הוא כמו הגור הקטן שאינו טורף עדין אבל הוא טורף בכח וזהו מטרף בני עלית כלומ' מכל טרף וחמס אתה בני עלית וסלקת עצמך כי אין כליך כלי חמס כשמעון ולוי וזו היא הסבה הג' שאתה צדיק וישר מרוחק מכל חמס וטרף ואפשר שרמז בזה ג"כ לענין יוסף שלא היה בעצתו להרגו אבל אמר מה בצע כי נהרוג את אחינו וגו' לכן אמר מטרף בני עלית ר"ל מטרף בני יוסף עלית וסלקת עצמך ממנו. והסבה הד' היא שנמצאת בך מדת הקיום וההעמדה בגבורה רבה כאריה הגדול ואינך פחו: כמים כראובן וזהו כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו ר"ל האריה הגדול והלביאה אמו ומי יקימנו מרבצו עד שיירא ויפחד ממנו. הנה א"כ משתי המדות הנמצאות לאריה אחת רעה ואחת טובה נמצאה בך הטובה ולא הרעה. ומפני ד' הסבות האלו אני מבאר וגוזר שלא יסור שבט מיהודה והוא שבט מישור שבט מלכות... ואמנם אמרו אוסרי לגפן עירה וגו'. נתנבא על ארץ יהודה שתהיה רבת הכרמים ומושכת היין כמעייין ורבת מרעה הצאן והבקר העושי' חלב וגבינה עד שכבר יאסור העיר שלו שהוא בן האתון לגפן אחד ויאכל משם כדי לשבעה וישאר בגפן האחד ענבים לטעון אתון אחר וכל זה להיותו ראש וקצין ומלך בתוך אחיו ולוחם מלחמותיהם

(יג) זבולון לחוף ימים ישכון וגו' עד ויצו אותם ויאמר אליהם. אחר שביאר שיהודה היה) ראוי לאדנות ולממשלה ושלא היו כן שלשת אחיו הגדולים ממנו זכר עוד שגם אחיו הקטנים ממנו לא היה א' מהם הגון לממשלה ולמלכות כמוהו וזכר זבולון ויששכר קודם שאר הבנים שנולדו ראשונה מהם להיותם בני לאה הגבירה ולזה אמ' שזבולון כפי חלקו העתיד לירש בנחלת הארץ לחוף ימים ישכון והוא עצמו יתעסק בסחורה ובפרקמטיא וזהו לחוף ימים וירכתו של ארצו יגיע

עד צידון כי שם יתעסק תמיד בסחורה עם הצידוני'. **וידוע שהמלך והמושל אין ראוי שיהי' סוחר כי חרפה היא לו** והיה תכלית מאמר הזקן שזבולון יהיה טבעו נוטה לסחורה ולכן לא תאות לו המלוכה **ואמנם יששכר היה גם כן בלתי ראוי למלוכה** לפי שאנשיו רובם יהיו עובדי אדמה ולכן קראו חמור גרם רובץ בין המשפתי' כי בביתו לא ישכנו רגליו אבל הוא כחמור נושא סבל רובץ בין המשפתי' שהם מערכות האדמה לעבדה ולשמרה.. ואמר וירא מנוחה כי טוב ר"ל שהיה יששכר אוהב המנוחה לא עמל המלחמות ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבול כחמור נושא הסבל ויהי למס עובד ר"ל שהיו אנשי יששכר נותני' מס למלך ישראל כדי שלא יצאו למלחמה וכמ"ש הראב"ע וכמה רחוק זה ממה שיאות למלך ואפשר לפרש וירא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה שהיו מבני יששכר חכמי' כדבריה' ז"ל ולכן אמר עליהם וירא מנוחה כי טוב כי המנוחה האמתית היא הנפשית והיא הטוב האמתי וכן יהיו מהם עובדי אדמה רבים לכן אמר ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבול ולא היה דבר זה ראוי למלך.. **ואחרי שהשלי' בבני לאה נעתק לדבר בבני השפחות ולהוכיח איך לא היה א' מהם ראוי למלכות כיהודה וע"ז אמר דן ידין עמו כא' שבטי ישראל כי לפי שהמלך צריך שיהי' ישר במשפטו וגבור במלחמותיו ביאר שעם היות שתיה' בדרך לא היו בו באופן הראוי למלך כי דן ידין עמו אבל יהיה כאח' שבטי ישראל לא שיהי' הגון לדון את השבטים כלם גם בענין הגבורה אין ספק שיהי' דן כנחש עלי דרך שפיפון עלי אורח לא כאריה כי לא יעשה גבורותיו ברוב עם הדרת מלך כיהודה אבל דן יעשה גבורותיו כאיש רגלי ולסטם מזויין שיארוך את אויבו בדרך וימיתו וע"ז אמר הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור כי לא יעצור דן כח כמו יהודה ללחום עם אויבו פנים בפנים אלא בדרך רמאות כנושך עקבי סוס לאחוריו. ורמז בזה לשמשון שהיה עתיד להיות משבט דן וכאלו אמר הזקן ואני איני חפץ בתשועה אשר כזאת רק לישועתך קויתי י"י שהוא בגבורה וכבוד נגד השמש ולא כמעש' שמשון לא במשפטו ולא בגבורותיו. ואפשר לפרש הפסוקי' האלה בשבח דן שיהיה ראש דגל כאחד מן המיוחדי' שבשבטי ישראל הן אמת שלא יגיע למדרגת יהודה כי הוא יהיה למדרגת הארי ודן במדרגת הנחש הנושך עקבי סוס ולזה היה יהודה נוסע בראשונה ודן באחרונה להגין על העם מן הגיסות הבאים אחריהם לזנב את הנחשלים ולכן המשילו לנחש עלי דרך ולשפיפון עלי אורח שהנחש מכניס זנבו באמצע גופו בדרך פן יזנבוהו עוברי דרכים ומגביה ראשו לראות אם יבא מי שיזיקהו. כן היה דן בהיותו מאסף לכל המחנות מגין על ישראל מגין מן האויבים שלא יזנבוהו וכנחש ישך עקבי סוס האויב באופן שיפול רוכבו אחור ולפי שהוא נוסע באחרונה ושאר השבטי' בבא עליהם האויב לא יוכלו לעזרו ולהצילו אמר במלחמותיו תמיד לישועתך קויתי י"י כלומ' איני מקוה לתשועת שבטי ישראל שיושיעוני כי כבר נסעו הם ראשונה ונשארתי אני לבדי באחרונה רק לישועתך קויתי י"י שתושיעני.. **ולענין גד אמר גד גדוד יגודנו** ר"ל עתידין גדודי האויבים לבא עליו פעמים עד שיהיה שבט גד גולה לאשור קודם שאר השבטים ועל זה אמר גדוד יגודנו. **ואמרו יגוד עקב ענינו ואמנם כשיגוד הוא לאויביו יהיה בעקבם וסופם לא בפניהם וזה מורה על חולשתו שהוא בלתי ראוי למלך..** ואמנם אשר אין ענינו ושלמותו אלא משלמו' ארצו כעובד אדמה לא בשררה ומלכו' כי אינו ראוי אליה והוא אמרו מאשר שמנה לחמו ר"ל כל מזונותיו ופירותיו הם כ"כ משובחים שהוא יתן מעדני מלך והנה הוא אם כן הגון לעבוד את המלך לא להיו' עצמו מלך. ואמנם נפתלי הוא עובד נאמן כי הוא ישתדל תמיד במצות אדוניו כאילה שלוחה שולחים עם הבשורות מארץ אל ארץ. גם**

נפתלי יהיו ממנו בעלי לשון וצחות ומליצה ועל זה אמר הנותן אמרי שפר. והמדות האלו ראויים לעובדי המלכים לא למלכים עצמם. ואחר שהשלים בני לאה ובני השפחות בא לעשות חקירתו גם בבני רחל והתחיל מיוסף כי הוא הבכור אליה והפסוקי' הם קשי ההבנה מאד והמפרשים נלאו למצא הפתח בפירוש' והנני אודיעך דעתי בהם ואומר שהנה כפל הלשון בן פורת יוסף בן פורת עלי עין לרמוז על שני השבטים הבאים ממנו אפרים ומנשה וגם לרמוז על שתי שלמיו' עצומי' שנמצאו ליוסף. הא' שכבש את יצרו כששאלה אשת אדוניו ממנו שכבה עמי ועל זה אמר בן פורת יוסף ר"ל לא נמנע יוסף ממנה מהיותו סריס ובלתי מוליד כי הוא היה בן פרה ורבה ובניו יוכיחו. והשלמות הב' הוא מגדיבותו המופלג שכלכל את אביו ואת ביתו ועל זה אמר בן פורת עלי עין ר"ל בני זה הוא כעץ שתול על פלגי מים שיתן פרי הרבה כן יוסף בהיותו על השבר היה כשתול על עין המים ועל הראשון ההוא חזר לומר כי בנות צעדה עלי שור ר"ל בנו' העיר כל אחת מהם צעד' לראותו ביופיו ויהיה שור מלשון אשורנו ולא קרוב. ועל הב' מגדיבותו אמ' וימררוהו ורבו וישטמוהו בעלי חצים ר"ל אחיו ששנאו אותו וישטמוהו כבעלי חצים המורים בקשת להרוג את האויב ועכ"ז שבנות צעדה עלי שור. ותשב באיתן קשתו ר"ל כבש את יצרו מלשכב עם אדונתו ועם כל השנאה ששנאוהו וישטמוהו אחיו היטיב עמהם ויפוזו זרועי ידיו בנדיבותו והיה זה מידי אביר יעקב ר"ל שהיו ידיו של יוסף כלם זהב מופז בעשרו יותר מידי של יעקב האביר והחזק באהבתו אותו שהנה אז משם היה רועה ומכלכל אבן ישראל ר"ל בית ישראל שהיה אז כאבן דומם ולא היה בהם איש מלאכה שהיה יודע להרויח כלל או שהיה אבן השתיה לכל עמו כי לפי שהיית' התחלת הבנין אבן אחת נקרא עקר הבית אבן כמ"ש אבן מאסו הבוני' היתה לראש פנה. והנה ביאר הזקן כל זה להגיד שהיה יוסף בטבעו שנוי מאחיו והם מקנאים בו ומפני זה לא היה נאות למלכו' כמו יהודה שיודוהו אחיו וישתחוו לו בני אביו כי אהבת המלך תלויה באהבת עמו ואנשיו אליו עם השגחת השם.. ואחרי שזכר יוסף זכר את בנימין להודיע שגם הוא לא היה ראוי למלכות לפי שהוא כזאב יטרוף ואינו בעל משפט כמו שראוי למלך כי בבקר יאכל עד שהוא השלל וכן בערב באופן שערב ובקר יחלק שלל ועם היות השלל הזה מהאויבים הנה לא שבחו בזה לפי שאין ראוי לגבור שישים תכלית גבורתו בשלל כי הוא מכלל החמדה ואינו מתיחס לכבוד ומפני זה אינו ראוי למלוכה ועל שאול כיון הזקן במאמר הזה שבמלחמות עמלק נאמר בו ותעט אל השלל ותעש הרע בעיני ה'.